

CONFERENCE ON FRONTIERS OF SCIENCE AND ENGINEERING QATAR

JOY NOMLARINING XALQ OG‘ZAKI IJODI BILAN BOG‘LIQLIGI

M.O.Xayrullayeva

(BuxDU o‘zbek tilshunosligi kafedrasi o‘qituvchisi)

Annotatsiya. Ushbu tezisda joy nomlari, ya’ni toponimlarning xalq og‘zaki ijodi bilan uzviy bog‘liqligi yoritiladi. Toponimlarning shakllanishida afsona, rivoyat, ertak, doston va xalq hikoyalarining o‘rni tahlil qilinadi. Shuningdek, joy nomlari orqali xalqning tarixiy xotirasi, dunyoqarashi, urf-odatlar va qadriyatlarini o‘rganish imkoniyatlari ko‘rsatib beriladi.

Kalit so‘zlar: toponim, toponimika, joy nomlari, xalq og‘zaki ijodi, afsona, rivoyat, doston, tarixiy xotira, geografik nom.

Toponimika tilshunoslik, tarix va geografiya fanlari bilan chambarchas bog‘liq bo‘lgan fan sohasi bo‘lib, geografik obyektlarning nomlarini, ularning kelib chiqishi va tarixiy taraqqiyotini o‘rganadi. Har bir joy nomi muayyan tarixiy, geografik yoki ijtimoiy voqea bilan bog‘liq bo‘lishi mumkin. Ayniqsa, xalq og‘zaki ijodi toponimlarning paydo bo‘lishi va avloddan avlodga yetib kelishida muhim manba hisoblanadi.

Xalq og‘zaki ijodi xalqning ko‘p asrlik hayot tajribasi, dunyoqarashi va tarixiy xotirasini o‘zida mujassam etadi. Afsona va rivoyatlarda ma’lum bir hudud, qishloq, shahar, tog‘, daryo yoki boshqa geografik obyektning nomlanishi haqida turli hikoyalar saqlanib qolgan. Bunday hikoyalar ba’zan ilmiy jihatdan aniq bo‘lmasa-da, xalqning ushbu joy haqidagi tasavvurlarini o‘rganishda katta ahamiyatga ega.

Joy nomlarining xalq og‘zaki ijodi bilan bog‘liqligi, avvalo, afsona va rivoyatlarda yaqqol namoyon bo‘ladi. Masalan, ayrim hududlarning nomi mashhur tarixiy shaxslar, qahramonlar yoki xalq qahramonlari bilan bog‘lab tushuntiriladi. Bunday rivoyatlar orqali joy nomining kelib chiqishi haqida xalq orasida shakllangan qarashlar avloddan avlodga o‘tadi.

• *Dostonlar* ham toponimik ma’lumotlarni saqlovchi muhim manbalardan biridir. “Alpomish”, “Go‘ro‘g‘li” kabi xalq dostonlarida ko‘plab geografik nomlar uchraydi. Ushbu nomlar orqali qadimgi hududlar, aholi yashash joylari, tog‘lar, vodiylar va boshqa geografik obyektlar haqidagi tasavvurlarni o‘rganish mumkin. Dostonlarda

CONFERENCE ON FRONTIERS OF SCIENCE AND ENGINEERING QATAR

uchraydigan toponimlar xalqning tarixiy-geografik xotirasini aks ettiradi. “Alpomish” dostonida *Boysun* nomi muhim o‘rin tutadi. Boysun Alpomishning vatani sifatida tasvirlanadi. Bu nom dostonning voqealari kechadigan geografik makonni belgilash bilan birga, qahramonning ona yurti timsolini ham ifodalaydi. “Go‘ro‘g‘li” turkumidagi dostonlarda *Chambil* nomi alohida ahamiyatga ega. Chambil Go‘ro‘g‘li va uning safdoshlari bilan bog‘liq afsonaviy makon sifatida tasvirlanadi. Bu toponim xalq tasavvurida ideal yurt, qahramonlar maskani sifatida shakllangan. Muhim jihati shundaki, dostonlardagi har bir geografik nomni real tarixiy joy bilan aynan tenglashtirish to‘g‘ri emas. Ayrimlari real toponim bo‘lsa, ayrimlari xalq og‘zaki ijodida badiiy yoki afsonaviy shaklga ega.

Toponimlarning shakllanishida xalqning turmush tarzi va urf-odatlar ham muhim o‘rin tutadi. Ayrim joylar nomi u yerda yashagan urug‘ yoki qabila, muayyan kasb-hunar, tabiiy hodisa yoki tarixiy voqea bilan bog‘liq holda yuzaga kelgan. Keyinchalik bu nomning kelib chiqishi haqida turli xalq hikoyalari paydo bo‘lgan. Xalq og‘zaki ijodidagi toponimik ma‘lumotlarni o‘rganishda ularni tarixiy va lingvistik manbalar bilan solishtirish muhimdir. Chunki og‘zaki rivoyatlarda joy nomining kelib chiqishi badiiylashtirilishi yoki xalq tasavvuriga mos ravishda o‘zgartirilishi mumkin. Shu sababli toponimning haqiqiy etimologiyasini aniqlashda yozma manbalar, tarixiy hujjatlar va til materiallari ham hisobga olinishi lozim.

Xulosa qilib aytganda, joy nomlari xalqning tarixiy xotirasi va madaniy merosining muhim tarkibiy qismidir. Xalq og‘zaki ijodi esa ushbu nomlarning kelib chiqishi va mazmunini tushuntiruvchi qimmatli manbalardan biri hisoblanadi. Afsona, rivoyat va dostonlarda saqlanib qolgan toponimik ma‘lumotlar orqali xalqning qadimgi tasavvurlari, tarixiy voqealari, urf-odatlar va geografik muhit bilan munosabatini o‘rganish mumkin. Shunday ekan, joy nomlarini xalq og‘zaki ijodi bilan bog‘liq holda tadqiq etish nafaqat toponimikaning, balki tarix, tilshunoslik, geografiya va etnografiyaning muhim masalalaridan biridir. Bunday tadqiqotlar milliy tarixiy xotirani asrash va madaniy merosni kelajak avlodlarga yetkazishda ham katta ahamiyatga ega.

CONFERENCE ON FRONTIERS OF SCIENCE AND ENGINEERING QATAR

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. Begmatov E. **O‘zbek toponimikasi.** – Toshkent: Fan, 2006.
2. Nafasov T. **O‘zbekiston toponimlari izohi.** – Toshkent: O‘qituvchi, 2005.
3. Qilichev B.E. Onomasti cs // O‘quv qo‘llanma. – Buxoro, Durdona, 2023. – 180 b.
4. Qilichev B.E., Safarova M.Z. Millat nomlari asosida shakllangan toponimlar. Fanlar va yuqori texnologiyalar xalqaro jurnallari. jild. 1-fevral, 2021 yil, 104-107-betlar.
5. Xayrullayeva M.O., Xalq, millat, qavm va urug‘ nomiga asoslangan toponimlar. (*Buxoro viloyati Vobkent tumani misolida*). Yosh tadqiqotchi jurnali, 1(4), 835–839. 29.05.2022.
6. Xayrullayeva M.O., Toponimlarning shakllanishi va yasalishi bilan bog‘liq ayrim mulohazalar. Til va adabiyot.uz elektron jurnal. 20-son – T, 2025, 229-bet
7. Xayrullayeva M.O., Vobkent toponimi va tarixi. “Xalq maqollari nazariy tadqiqining dolzarb muammolari” xalqaro ilmiy-amaliy anjuman to‘plam. – Buxoro. 2025. 260-bet
8. Xayrullayeva M.O., Vobkent tumanidagi ayrim etnotoponimlar. Ilm vaqti. 4-tom, 3/2-son. Nukus. 2026. 178–180-betlar